

Türkiye Florası İçin Yeni Bir Tür Kaydı: *Satureja metastasiantha* Rech.f. (Ballıbabagiller / Lamiaceae)

Tuncay DİRMENCİ¹, Bayram YILDIZ², Mehtap ÖZTEKİN³

¹Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, OMFAE, Biyoloji Eğitimi Anabilim Dalı, Balıkesir, Türkiye

²Yenikale Mah., İsmail Cem Cad., No. 35, Narlıdere, İzmir, Türkiye

³Tarım ve Orman Bakanlığı, Milli Botanik Bahçesi Herbaryumu, Üniversiteler Mah., Dumlupınar Bulvarı, Eskişehir Yolu 10. km, Çankaya, Ankara, Türkiye

* Sorumlu yazar / Correspondence: dirmenci@balikesir.edu.tr

Geliş/Received: 12.12.2018 • Kabul/Accepted: 28.03.2019 • Yayın/Published Online: 30.04.2019

Öz: Bu çalışmada, yalnızca Kuzey Irak'tan bilinen ve Irak'a endemik olan *Satureja metastasiantha* Rech.f. türü Türkiye florası için ilk kez kaydedilmiştir. Yeni *Satureja* L. (*Kayakekiği*) kaydının tür betimine ilave olarak yayılış haritası ve fotoğrafları verilmiştir. Bu yeni kayıt tür ile Türkiye'deki *Satureja* türü sayısı 16'ya ulaşmıştır.

Anahtar kelimeler: Hakkari, Lamiaceae, *Satureja*, Türkiye, yeni kayıt

A New Record For The Flora Of Turkey: *Satureja metastasiantha* Rech.f. (Lamiaceae)

Abstract: *Satureja metastasiantha* Rech.f. which was formerly known just only from North Iraq and endemic to Iraq is recorded for the first time for the Flora of Turkey. In addition to the description of the species, distribution map and photographs are given of the new *Satureja* L. record. The number of *Satureja* species in Turkey reaches to 16 species with this new species record.

Key words: Hakkari, Lamiaceae, new record, Turkey, *Satureja*

GİRİŞ

Dünyada yaklaşık 46 türü (56 takson, 4 hibrit) bulunan *Satureja* L. (*Kayakekiği*) cinsi (familya: Lamiaceae, oymak: Mentheae, alt oymak: Menthinae) Türkiye'de bugüne kadar 15 türle temsil edilmekteydi (Rechinger, 1982; Harley vd., 2004; Davis, 1980, 1982, 1988; Tümen vd., 2000). Bu 15 türün 6'sı sadece ülkemiz sınırları içerisinde yayılış göstermektedir. *Satureja* türleri, çoğunluğu Akdeniz havzası ülkeleri olmak üzere, Avrupa, Kuzey Afrika, Fas ve Libya, Suudi Arabistan, Türkiye, Kafkasya, İran ve Irak'ta yayılış göstermektedir (Harley vd., 2004). Türkiye ülke bazında en fazla türe sahip olan ülkelere biridir (Davis, 1980, 1982). *Satureja* türleri güçlü aromatik özelliklerinden ve görsel özelliklerinden dolayı halk arasında yaygın olarak tıbbi ve süs amaçlı kullanılmaktadır. Kekik adı altında çoğunlukla *Origanum* L. (*Mercanköşk*) türleri ticari değere sahip olsa da, *Thymus* L. (*Kekik*), *Thymbra* L. (*Zahter*) ve *Satureja* türleri de halk arasında "kekik" olarak bilinmektedir. *Satureja* türlerine halk arasında "Sivri Kekik" "Taş Kekikiği" gibi yerel isimler verilmekte olup, Türkiye'de yıllık 1000 ton civarında doğadan toplanmaktadır. *S. cuneifolia* Ten. (*Kayakekiği*) ticari değeri en fazla tür olup, Denizli-Babadağ ile Ödemiş-Bozdağ en çok toplandığı yerlerdir (Satıl vd., 2007).

Satureja cinsinin Türkiye Florası'nın 7. cildinde 14 türü kayıtlıdır (Davis, 1982). 14 türden birisi Ege adalarında yayılış gösteren *Satureja icarica* P.H.Davis (*Adakekiği*)'dir. *S. icarica*'nın daha sonra Gökçeada'dan kaydı verilmiştir (Tümen vd., 2000). Yine ilave olarak önceleri Yunanistan ve Bulgaristan'dan bilinen *S. pilosa* Velen (*Eybekkekiği*) türü Tümen vd. (2000) tarafından yeni kayıt olarak verilmiş ve kayıtlı tür sayısı toplamda 15'e ulaşmıştır.

2001-2018 yılları arasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine yapmış olduğumuz arazi çalışmaları ile *Satureja* cinsine dahil çiçekli-çiçeksiz birçok örnek tarafımızdan toplanmıştır. Bu örneklerin değerlendirilmesi ile Hakkari yöresinden toplamış olduğumuz örneklerin Kuzey Irak'tan bilinen ve Irak'a endemik olan *Satureja metastasiantha* Rech.f. türüne ait oldukları tespit edilmiştir. Böylece Türkiye'deki *Satureja* türleri sayısı 16'ya ulaşmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmada geçen materyaller, Hakkari ili sınırları içerisinde (Şekil 1) 2001-2018 yılları arasında toplanan *Satureja* örnekleridir (Şekil 2). Toplanan örneklerin Türkiye (ANK, EGE, GAZI, HUB, ISTE, ISTO VANF) ve yurtdışı herbaryumlarında yer alan (BM, E, G, K, W, WU) *Satureja* türlerine ait örneklerle karşılaştırılması ve ilgili literatürlerin incelenmesi (Davis, 1980; Rechinger, 1980) ile Türkiye için *Satureja metastasiantha* taksonunun yeni tür kaydı olduğu tespit edilmiştir.

SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Satureja metastasiantha Rech.f., Fl. Iranica 150: 497 (1982). (Şekil 2 ve 3).

Tip örneği: N.İraq: Arbil: M. Qandil, in saxosis calc. supra lacum Goam-e Kirmosoran, 3200 m, 28. VII.- 1. VIII. 1957, K.H.Rechinger 11142 (holotype W! isotypes G! E!)

Türkçe İsim: Herhangi bir yöresel isim tespit edilemediği için türün ilk tespit edildiği yetişme alanına atfen Türkçe isim olarak “Zap kaya kekiği” ismi önerilmiştir.

Betim: Yarı-çalımsı, tabandan itibaren çok gövdeli bitkiler. Gövdeler 20-30 cm uzunluğunda, yükselici ile dik, basit ile yukarıda dallanmış, geriye kıvrık kısa yumuşak tüylü ile kısa sert tüylü ve kısa yumuşak çıkıntılı. Yapraklar otsu-derimsi, 5-25 mm × 1-5 mm, dar mızraksı ilâ ters-mızraksı, grimsi-yeşil, her iki yüz aynı renkte, yoğun siyah salgı benekli ve sapsız salgı noktaları ile birlikte seyrekten yoğunu kadar kısa sert tüylü ile kısa yumuşak tüylü; yaprak sapı mevcut, yaprak tabanda daralmış, uçta sivri. Vertisillatlar seyrek ve aralıklı dizilmiş, bazen yukarıda sıklaşmış, 2-4 çiçekli, siymeler belirgin saplı, çiçek düzeni yapraklarından kısa ya da uzun, çiçek sapı çanak yapraklardan kısa. Braktecikler çok küçük, şeritsi-kılsı, çiçek sapından kısa. Çanak yapraklar 2,5-3,5 mm uzunluğunda, damarlar hafifçe belirgin, beyaz kısa kılsı-yumuşak tüylü, hafifçe iki-dudaklı; dişler eşit uzunlukta değil, biz şeklinde, hafifçe geriye kıvrık. Taç yapraklar beyaz, 4-8 mm uzunlukta, tüp çanak yaprak içinde ya da çanak yaprağı geçer. Dişi organ boyuncuğu taç yaprak içinde kalır ya da dışarı çıkar. Erkek organlar 4 tane, iki erkek organ hafifçe taç yapraktan dışarı çıkar; diğer ikisi içeride kalır. Fındıkçık dikdörtgensel ile üçgensel, 1,5-2 mm uzunluğunda, 1-1,2 mm eninde, kahverengi ile siyah renkli.

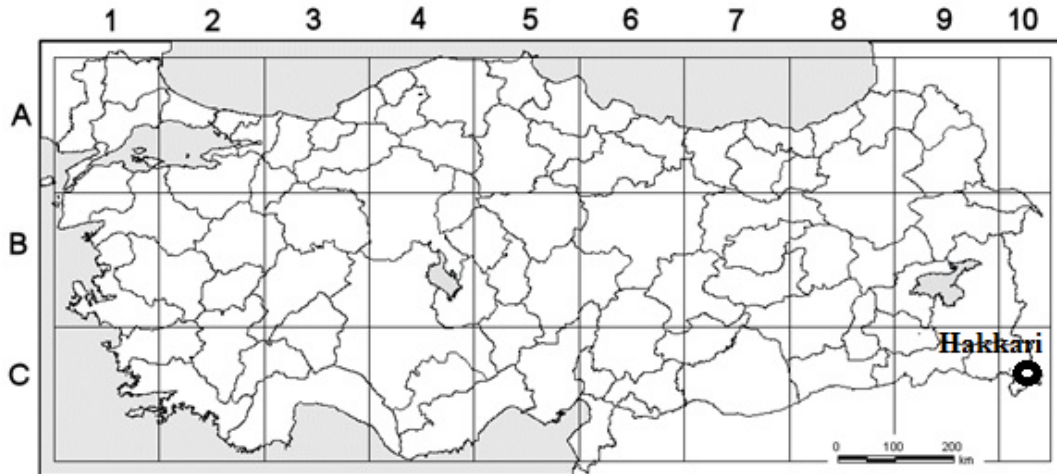
Çiçeklenme zamanı: Ağustos-Eylül

Habitat: Kayalık yamaçlar, kurumuş akıntı yatakları.

Description: Subshrub, many stemmed from base. Stems 20-30 cm long, ascending to erect, simple to branched above, short papillose to retrorsely puberulent, scabridulous. Leaves herbaceous-coriaceous, 5-25 × 1-5 mm, narrowly lanceolate to oblanceolate, greyish-green, concolorous, scarcely to densely scabrid-puberulent with densely glandular punctate and sessile glands, petiolate, attenuate at base, acute at apex. Verticillasters lax, sometimes approximate above, 2-4 flowered, cymes clearly pedunculate, longer or shorter than floral leaves; pedicel shorter than calyx. Bracteoles minute, linear-setaceous, shorter than pedicel. Calyx 2.5-3.5 mm long, tubular, veins slightly visible, white setulose-puberulous, slightly bilabiate; teeth unequal, subulate, slightly recurved. Corolla white, 4-8 mm long, tube included in or exerted from calyx. Style included in or exerted from corolla. Stamens 4; two stamens slightly exerted from corolla; others included in corolla. Nutlet oblong to trigonous, 1.5-2 × 1-1.2 mm, brown to black.

Flowering time: August to September

Habitat: Rocky slopes, dried stream beds.

Şekil (Figure) 1. *Satureja metastasiantha*'nın Türkiye'deki yayılış haritası.

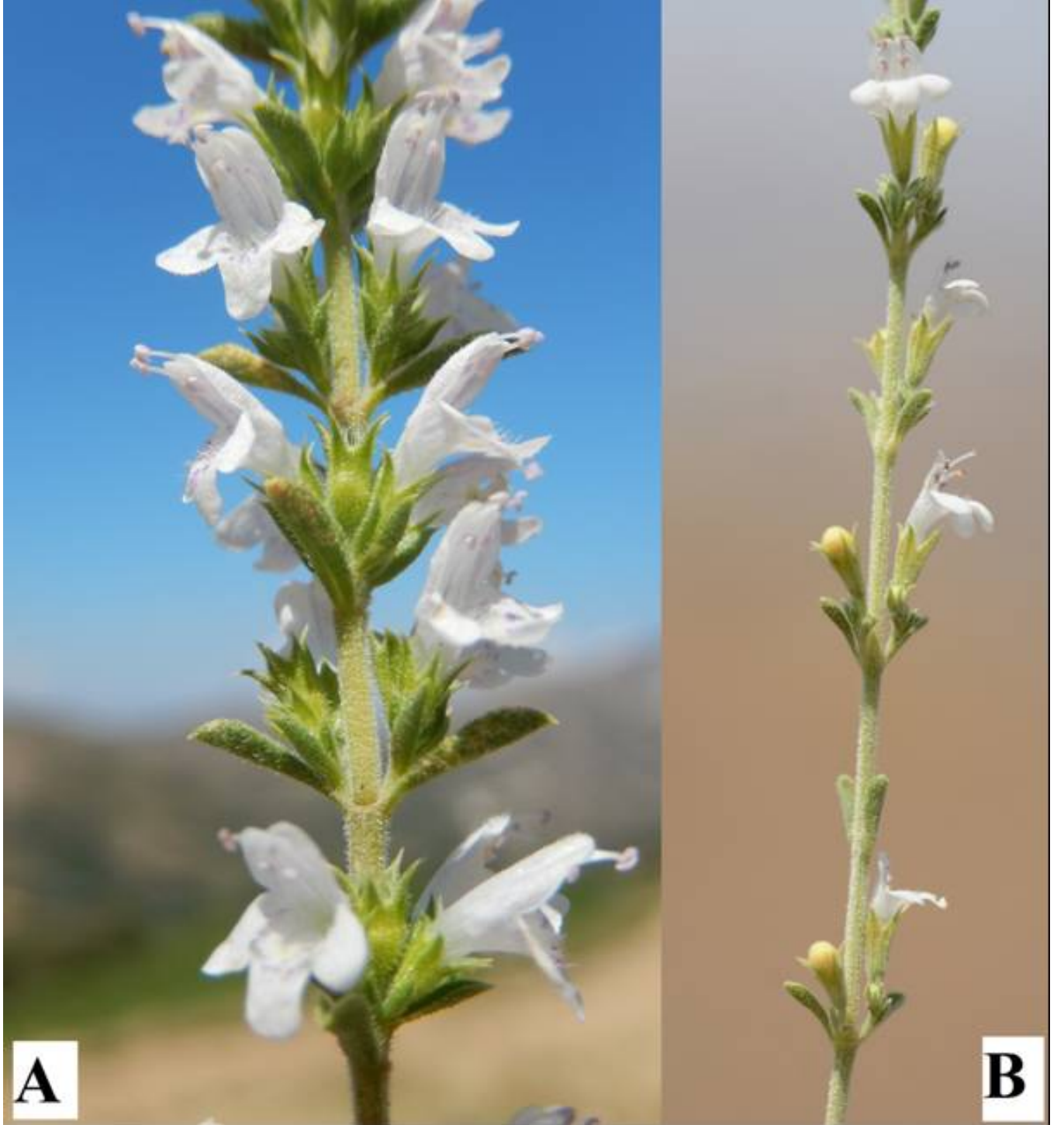
İncelenen Materyal: Türkiye: Hakkari: 10 km from Hakkari to Çukurca, ca. 1200 m, 06 xi 2001, *Dirmenci* 1317, *M.Koyuncu*, *N.Adıgüzel*, *M.Fırat* (Hb. M.Öztekin); Ibid, 25 vii 2001, *Dirmenci* 1501 (Hb. Dirmenci). 31 km from Şemdinli to Derecik, above Örencik Köyü, K 37.163397 D 44.42670, 1600 m, 03 viii 2018, *Dirmenci* 5126 & *B.Yıldız* (Hb. Dirmenci). 10 km from Hakkari to Van, c.1100-1200 m, 03 viii 2018, *Dirmenci* 5136 & *B.Yıldız* (Hb. Dirmenci). 60 km from Çukurca to Hakkari, K 37.50137 D 43.71675, 1200 m, 04 viii 2018, *Dirmenci* 5139 & *B.Yıldız* (Hb. Dirmenci). **Irak: MAM**, Dohuk, rocky slope, 02 xi 1957, *R.W.Haines* 1222-A (with *S. macrosiphonia* on one sheet) (K!). In cacumine mt. Gara, *Kotschy* 409 (G! K! W!). **FUJ**, Mosul, ad confines Turciae province Hakkari, in ditone pagi Sharanish, in montibus calc. a Zakho septentrionem versus, Jabal Khautur, in saxosis, 1200 m, 4-9 vii 1957, *K.H.Rechinger* 10773 (W!-paratype). Mosul, Sirsang, 4000 ft., 31 viii 1957, *R.W.Haines* 1225 (E! K!). **MRO**, Erbil, valley to east of Algird Dag, 2000 m, 04 viii 1947, *J.B.Gillett* 9517 (K!). Querna valley, N of Pushtashan, c. 1000 m, 17 viii 1958, *I.Serhang* & *A.Rawi* 26606 (K!).

Satureja metastasiantha (Şekil 2A ve B) Türkiye florasında *S. cuneifolia* Ten. ve bu grupta yer alan diğer beyaz çiçekli türlere yakındır. Ancak, onlardan vertisillatlarının çoğunlukla birbirinden uzak, çiçek düzeninin seyrek ve belirgin saplı olması ile ayırt edilir. İran Florası'nda, Kuzey Irak'tan *Satureja cuneifolia*'nın kaydı verilmektedir. *Satureja cuneifolia* ve ona yakın akraba türler *S. cilicica* (*Kınalıkekik*) ve *S. amani* (*Amanoskekiği*)'nin Türkiye ve Dünya'daki en doğu yayılışı Toroslar ve Amanos'lardır. Yeni yazılan Irak Florası için *Satureja* cinsinin revizyonu çalışmaları esnasında İran Florası'nda verilen *S. cuneifolia* örneklerinin *S. metastasiantha*'ya dahil edilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Böylece, *S. cuneifolia*'nın Kuzey Irak'ta yayılışı şüphelidir. Bu çalışmalar esnasında Hakkâri ilinden toplamış olduğumuz *Satureja* örneklerinin Kuzey Irak'tan bilinen *S. metastasiantha*'ya ait olduğu sonucuna varılmış ve Türkiye Florası için yeni bir kayıt olarak, bu çalışmada ilk kez verilmiştir.

Satureja cuneifolia ile *S. metastasiantha*'nın çiçek düzeni karşılaştırmalı fotoğrafları Şekil 3'de verilmiştir.

Şekil (Figure) 2. *Satureja metastasiantha*. A- Çiçek düzeni ve çiçekler, B- Genel görünüşü.

Şekil (Figure) 3. A. *Satureja cuneifolia*'nın iek düzeni, B- *S. metastasiantha*'nın iek düzeni.

Bu yeni kayıt ile birlikte Türkiye'de yayılış gösteren *Satureja* türü 16'ya ulaşmıştır.

KAYNAK LİSTESİ

- Davis, P.H. (1980). *Materials for a Flora of Turkey XXXVII. Notes R.B.G. Edinb.*, 38:49-52.
- Davis, P.H. (1982). *Satureja* L. Őu eserde: Davis P.H. (ed.) *Flora of Turkey and East Aegean Islands*, 7:314-322. Edinburgh Univ. Press. Edinburgh.
- Harley, R.M., Atkins, S., Budantsev, A., Cantino, P.H., Conn, B., Grayer, R., Harley, M.M., Kok, R., Krestovskaja, T., Morales, A., Paton, A.J., Ryding, O. ve Upson, T. (2004) Labiatae. Őu eserde: Kadereit JW (ed.), *The Families and Genera of Vascular Plants*, 7: 167–275. Springer, Berlin.
- Rechinger, K.H. (1980). *Satureja* L. Őu eserde:Rechinger K.H. (ed.) *Flora Iranica*, 150: 495-504.
- Satıl, F., Dirmenci, T., Tümen, G. ve Turan, Y. (2008). Commercial and ethnic uses of *Satureja* (*Sivri Kekik*) species in Turkey. *Ekoloji*, 67: 1-7.
- Tümen, G., Satıl, F., Duman, H. ve Baser, K.H.C. (2000). Two new records for the flora of Turkey: *Satureja icarica* P.H.Davis, *S. pilosa* Velen. *Turkish Journal of Botany*, 24:211-214.
- World Checklist of Selected Plant Families Website <http://wcsp.science.kew.org/qsearch.do> [eriŐim tarihi: 27.10.2018].